

שיעורי הגר"א עוזר שליט"א

בענין:

פורים קטן
חלק א'

- ר"ב -

נמסר בש"ק פרשת כי תשא ה'תשע"א

נכתב בידי: הרב יוסף בן ארזה שליט"א
עימוד: תמנתי עיצוב גרפי

בשבת פרשת פקודי השתנה זמן השיעור והוא הועבר לאחה"צ לשעה 3:45 **בצהריים**
ויהיה בענין: 'חק תוכות'

בברכת התורה
המארגנים

לקבלת השיעורים באימייל יש לכתוב בקשה לתמנתי:
timnal@zahav.co.il

פורים קטן (חלק א')

(חודש העיבור לענין בר מצוה ושאר הלכות)

תענית] אלא לאסור את של זה בזה ואת של זה בזה, כלומר שי"ד וט"ו אסורים שניהם בהספד ותענית הן לבני פרוזים הן לבני המוקפין - מזה מבואר שמלבד הדין הנובע מהכתוב במגילת אסתר יש בפורים עוד חיוב מכח מגילת תענית, דלא בטלה לענין חנוכה ופורים, ונמצא שאף כי לענין מצוות הפורים המחויבות מהכתוב במגילת אסתר, ילפינן שאינם אלא באדר השני [אם משום מסמך גאולה לגאולה, אם משום דכתיב 'השנית', כדאמרינן בגמרא], אך לענין החיובים הנובעים ממגילת תענית, שני האדרים שוים המה. וייסד הגר"א שלענין הדברים התלויים בתאריך יש לקיימם בשני החודשים, ששניהם בכלל 'אדר' הם [דלא כהרא"ש שהראשון אינו אלא כשבט], וכדמוכח בגמרא דלולא קרא ד'שנה בשנה' שכל השנים שוות, הוה אמינא לעשות הפורים בשני החדשים. ואם כן הרי זו היא כוונת התוס', שאמנם 'ימי משתה ושמחה' האמורים במגילת אסתר אינם אלא בשני, אבל ישנו פן נוסף לפורים מחמת מגילת תענית, שהתאריך עצמו שנעשה בו נס מחייב שלא להספיד ולהתענות בו, וזה נוהג בשני האדרים שהרי הוא אותו התאריך. וכן ביאר בשפת אמת (מגילה ו:).

ועיקר הסברא כבר שמענוה מדברי המרדכי אלא שנטה ממנה, שכתב (מגילה תשפד) בהא דאמרו דלענין הספד ותענית זה וזה שוין, היינו רק קודם שבטלה מגילת תענית [שאו אסורים בראשון מחמת מגילת תענית, הגם שאין בהם מצוות הפורים וכו"ל] אבל כיון שבטלה מגילת תענית והותרו כל הימים, אין אסורים בהספד ותענית אלא חנוכה ופורים אבל י"ד דאדר-ראשון דלית ביה פרסום ניסא ולא מקרא מגילה, לא עדיף משאר מגילת תענית ומותר בהספד ותענית. אכן בדעת התוס' עפ"י הגר"א יש לומר דלא בטלה מגילת תענית לענין הפורים כלל, הלכך אף בראשון אסור בהספד ותענית מכח מגילת תענית.

ב וקודם שנעמיק בנידון זה דפורים קטן בשנה מעוברת, נרחיב בכללות ענין חודש העיבור. הנה עיקר דברי הגר"א סובבים אודות קביעת יום שמת בו אביו או רבו, כיצד יש לנהוג בשנה מעוברת. ונחלקו הדעות בדבר; השו"ע (תקסח, ז) פסק לעשותו באדר שני, והרמ"א פסק כדעת התה"ד ומהרי"ל - באדר ראשון. והביאו להוכיח מהסוגיא בנדרים (סג) שנחלקו ר"מ ור"י לענין נדרים ושטרות, איזהו 'אדר' סתם, הראשון או השני, וקיי"ל [כרוב הראשונים מלבד הרמב"ם] כר' יהודה שאדר הראשון הוא העיקרי והוא הסתמי בלשון הנדר והשטר, ואדר השני צריך לפרשו. וא"כ הוא הדין לענין 'אר-צייט'. ודחה הגר"א שאין להביא ראיה משם, דהתם בלשון בני אדם תליא מלתא, ואנשים בלשונם רגילים לקרוא לראשון אדר סתם ואילו את השני מפרשים להדיא 'אדר שני', משא"כ בעלמא. [אלא שלמעשה

א תנן בפ"ק דמגילה (ו:): אין בין אדר הראשון לאדר השני אלא קריאת המגילה ומתנות לאביונים. ודייקנן בגמרא הא לענין הספד ותענית זה וזה שוין. ודעת התוס' והרמב"ם (מגילה ב, יג) והר"ן שדין זה אמור גם כשידוע מראש שתתעבר השנה כגון בזמן הזה, ואילו הרא"ש פירש כל הסוגיא באופן שלא ידעו שהשנה תתעבר ועיברה לאחר י"ד באדר, והכי נמי לענין הספד ותענית מיירי כשקראו המגילה בי"ד ובו ביום עברו השנה, דאסור אותו היום בהספד ותענית, אבל בשאר שנה מעוברת מותר בהספד ותענית, שאדר הראשון הוי כמו שבט. עכ"ד (וכ"ה במרדכי). והובאו שתי הדעות בטשו"ע (תרצז), והרמ"א כתב שהמנהג כסברא ראשונה, וכן נראה מלשון השו"ע שהביא הדעה הראשונה בסתם והשניה כ"ש אומרים'. וזהו 'פורים קטן' (בלשון הפוסקים האחרונים) די"ד וט"ו דאדר ראשון, שאסורים בו בהספד ותענית ואין נופלים על פניהם.

ולענין משתה ושמחה בפורים קטן, הביאו התוס' שם שיש נוהגים לעשות משתה ושמחה בי"ד ובט"ו, ודייקו כן מריהטת המשנה דדוקא לענין מקרא מגילה ומתנות לאביונים חלוק אדר הראשון מהשני, אבל לא לענין משתה ושמחה. וכן דעת הסמ"ק. ואולם התוס' דחו דאדרבה משמע בגמרא דדוקא בהספד ותענית אסור מכלל דשמחה ומשתה ליכא, דאל"כ לאשמעינן משתה ושמחה וממילא נאסר בהספד. וכן הסיקו התוס' להלכה שאין צריך להחמיר לעשות משתה ושמחה באדר הראשון. והרמ"א (שם) הביא הדעה שחייב להרבות במשתה ושמחה בי"ד שבאדר ראשון, וכ"ה ברבנו פרץ (בהגהותיו על הסמ"ק), וכתב הרמ"א שאין נוהגין כן ומ"מ ירבה קצת בסעודה כדי לצאת ידי המחמירים, 'וטוב לב משתה תמיד'.

והר"ן (במגילה שם) צדד שיש לעשות סעודה בראשון, דהא מסקינן בגמרא שאסור בהספד ותענית ואיסור זה הא ילפינן (ה:): מדכתיב 'ימי משתה ושמחה' - שמחה מלמד שאסור בהספד, משתה מלמד שאסור בתענית וא"כ מוכח שאף פורים קטן בכלל ימי משתה ושמחה. ואכן יש להבין את דעת התוס' לחלק בין חיוב משתה ושמחה לאיסור הספד ותענית, והלא מכתוב אחד ידענו שניהם.

ובבאור הגר"א (תקסח, ז) מבואר לתרץ שלדעת התוס' איסור הספד ותענית באדר הראשון אינו משום קרא ד'ימי משתה ושמחה' האמור במגילת אסתר אלא משום מגילת תענית, שהרי ימי הפורים נמנו במגילת תענית כיומיא דלא למספד ולא להתענא בהון, ומסקינן בר"ה (יט) שאעפ"י שבטלה מגילת תענית לאחר החורבן, לענין חנוכה ופורים לא בטלה. והרי בגמרא (מגילה ה:): אמר רבא לא נצרכא [הך דמגילת

א והא דלא קתני משתה ושמחה ומשלוח מנות בדברים שבין ראשון לשני - ע' דבר נחמד בספר פרי צדיק ח"ב, ל"ד אד"א.

ולפי זה יש להקשות, הלא לענין בתי ערי חומה ילפינן מקרא ד'תמימה' שחודש העיבור בכלל, הא לאו קרא הו"א שאינו יכול לגאול יותר מ"ב חדש. וכן מבואר בגמרא (בע"ב) לענין בכור דכתיב 'תאכלנו שנה בשנה' שאם נתעברה השנה נותנים לו י"ג חדש דילפינן מג"ש שנה-שנה מבתי ערי חומה. וא"כ קשה הלא לענין גדלות שנים ליכא קרא ומהיכי תיתי ששנת העיבור תיחשב י"ג חדש. וכבר הקשה כן הב"י. ואכן כבר הביא בשיטמ"ק (שם אות ח, ולא היה זה לפני הב"י) מתורא"ש לבאר בשני אופנים; או שהוא הלמ"מ, או דילפינן מדכתיב 'בן עשרים שנה' וילפינן שנה שנה מבתי ערי חומה, וה"ה לענין גיל י"ג שמגיע לכלל עונשין, דומיא דבן עשרים שמגיע לכלל עונשין בידי שמים.

ולבאורה נראה ליישב באופן אחר (וכ"כ בחו"ב שם), דהא דאצטרך לילפותא בבתי ע"ח ובבכור הוא מפני שמדובר בהם על שנה אחת, הלכך היה מקום לומר שכשעברו י"ב חדש סגי [וע' גם בר"ן נדרים סג דלולא קרא הו"א שכל השנים שוות, דהמעוברת כפשוטה י"ב חדש], משא"כ בדינים התלויים במשך זמן של שנים רבות כגון י"ג של זמן גדלות או שש שנים של עבד עברי, הרי זו סברא פשוטה שחודש העיבור בכלל ה'שנה' שהרי סדר השנים מותאם לעולם עם שנות החמה, והיא עיקר ה'שנה' - שהחמה משלימה הקפה שלמה ושונה ומסבבת סיבוב נוסף (וכפי שנתבאר בשיעור הנ"ל), והרי על כרחך לומר כן שאל"כ הלא נצטרך להוציא כל חדשי העיבור שבמשך י"ג השנים, ויעשה בר מצוה הרבה קודם לכן - דבר שלא ניתן להאמר. ועל כרחך שדינים התלויים בהצטברות של מספר שנים, שנת העיבור נחשבת בת י"ג חדש.

ועוד נראה ליישב באופן נוסף, דהנה יש כאן מקום עיון בסברא דבשו"ע (נה"י) הביא בשם האגור דמשכח"ל שני נערים שנולדו זה אחר זה והנולד אחרון ייעשה בר מצוה ראשון, כגון שאחד נולד בכ"ט באדר-א' והשני נולד בא' באדר-ב', והשנה שנעשו בה גדולים היא פשוטה, שהנולד בא' אד"ב יהא בר מצוה בא' באדר, ואילו הנולד לפניו יהא בר מצוה רק בכ"ט אדר. ומקור הדין - כתב הב"י - בגמרא ערוכה בערכין שם, דאמר ר' אבא בר ממל, מכר שני בתי ערי חומה, אחד בט"ו באדר הראשון ואחד בא' באדר השני - זה שמכר לו באדר השני כיון שהגיע יום אחד באדר של שנה הבאה עלתה לו שנה, זה שמכר לו בט"ו של אדר הראשון לא עלתה לו שנה עד ט"ו באדר של שנה הבאה. וכיו"ב שם לענין דין שנה בבכורות-בהמה שנולד האחד בט"ו לאדר הראשון והאחר באחד לאדר השני. ויש לעיין בסברא היאך יתכן שהשני נעשה גדול והראשון לא, הלא כשם שעברו י"ג שנה על הראשון, כך עברו אותן י"ג שנה על זה שנולד לפניו, ומדוע גרע חלקו במה שנולד מקודם. ואמנם זו היא לכאורה קושית רבינא בגמרא שם, ולימא ליה אנא קדים שחין נורא מקמא דידך, כלומר

כתבו הפוסקים לכתוב גם בראשון 'באדר הראשון' לצאת מכל ספק, אבל בדיעבד אם כתבו בראשון 'אדר' סתם כשר, משא"כ בשני אם כתבו 'אדר' סתם הרי זה שטר מוקדם ופסול]. ועל כן נקט הגר"א שמעיקר הדין צריך לעשות היאר-צייט בשני החדשים שהרי שניהם שם 'אדר' להם וא"כ אותו יום התאריך חל בכל אחד מהם, וכמו שביאר בדעת התוס' הנ"ל שימי הפורים בשני החדשים בכלל התאריך שבמגילת תענית. והביא שעיקר דין זה מבואר במג"א, אלא שהמג"א הקיל בזה למעשה לענין יארצייט, ואילו דעת הגר"א לעשות בשני הימים מעיקר דינא.

ויש פן שלישי בנידון זה, בו נקטינן שהאדר השני הוא העיקרי ואילו הראשון תוספת; דהנה בירושלמי (מגילה א,ה) מסתפק איזהו האדר העיקרי ואיזהו עיבור ותוספת, ומסיק שהשני עיקר שעל כן כבש שנולד באדר של שנה פשוטה, מלאה לו שנה בשנה מעוברת שלאחריה באדר השני. ומכאן הביא הפר"ח (נה"י) מקור לדין המובא ברמ"א (שם) משו"ת מהר"י מינץ (ט) אודות נער שנולד בשנה פשוטה ומלאו לו י"ג בשנה מעוברת, ופסק שאינו נעשה בר מצוה אלא באדר השני שהוא העיקרי, והטעם זאת בסברא שהואיל ומהות העיבור הוא להשוות את שנת החמה עם חדשי הלבנה (וכפי שהארכנו בזה לא מכבר) הרי כשמעברים השנה משוים את האדר השני להיות במקומו הראוי לו בהתאם לשנת החמה, ואילו הראשון אינו אלא תוספת שנכנסה לכיון את השלמת 'שנת החדשים' עם שנת החמה.

נמצאו שלשה דינים: לענין הגיל - אדר השני עיקר. לענין התאריך - נחלקו הדעות אם בשני (שו"ע) או בראשון (רמ"א) או שניהם גם יחד (מג"א והגר"א), ולענין לשון בני אדם - הראשון עיקר (לרוב הפוסקים).

ג ועתה נבאר דין גדלות בשנת העיבור. הנה הפמ"ג (נה, והעתיקו המשנ"ב) ביאר מה תוספת חידוש יש בדין הרמ"א הנ"ל לענין בר מצוה, על מה שכתב השו"ע (סעיף ט) שלענין זמן גדלות שנת העיבור היא בת י"ג חדשים, ומקור דינו במשנה בערכין (לא). שהמוכר בית בעיר חומה בניסן ונתעברה השנה - יש לו י"ג חדש ואין אומרים כלתה לו השנה בתום י"ב חדש, ששנת העיבור בת י"ג חדש היא, וא"כ הוא הדין לענין גדלות, דאין נעשה בר מצוה עד שעברה כל שנת העיבור [והביא הגר"א מהירושלמי (ריש כתובות) שהמציאות הטבעית תלויה בהכרות ב"ד, וכגון בבית שלש שעברו השנה בתוליה חוזרים וה"נ לענין גדלות]. ופירש הפמ"ג דהשו"ע מייירי בנוולד בניסן - שאינו נעשה בר מצוה עד ניסן, והרמ"א הוסיף שאף כשנולד באדר, לא אמרינן שבאדר הראשון ייעשה בר מצוה שהרי נולד באדר ועכשיו הוא אדר, אלא האדר השני עיקר ורק אז נעשה בר מצוה, וזוהי תוספת החידוש שבדברי הרמ"א על דברי השו"ע.

ג ומדויק להדיא מרש"י שהילפותא נצרכת גם לעיקר הדין ששנת העיבור של י"ג חדש, ולא רק לדינא דר"א בר ממל, וכפשט המשנה דאף על זה בעינן לילפותא מ'תמימה'.

במגילה הנ"ל שכבש שנולד באדר של שנה פשוטה אינו נעשה בן שנה עד אדר ב', אין צריך לכך ילפותא מקרא, וכדין גדלות. אבל לדעת הסוברים שמונים מהיום השמיני י"ל דבעינן ילפותא, וכמו לענין בכור.^ה

ובזה יש להבין ענין נוסף, דהנה המג"א (נה סק"י) דייק מלשון הרמ"א שהנולד באדר ראשון, נעשה בר מצוה באדר ראשון בשנה מעוברת. ודחה המג"א דמסתבר שרק באדר שני יהא בר מצוה, כשם שהנולד בשנה פשוטה באדר לא נעשה בר מצוה עד אדר ב', שהרי בשנה הקודמת לשנה זו הוא נעשה בן י"ב באדר של שנה פשוטה, וא"כ כעבור שנה מאותו יום צריך להיות בר מצוה והרי לא עברה שנה מאז אלא באדר ב' דהא שנת העיבור י"ג חודש [וכבש שנולד ביום שנעשה זה בן י"ב, לא תימלא שנתו אלא באדר ב']. אכן שאר הפוסקים חלקו על המג"א, וכוותיהו הכריע המשנ"ב, שאם נולד בשנה מעוברת באדר ראשון נעשה בר מצוה באדר ראשון, וכן מפורש בתשובת מהר"י מיניץ (שלא היתה לפני המג"א). ובתשו' חת"ס במקום אחד (או"ח קסג) נקט כמג"א [והביא דברי הירושלמי שנס פורים נעשה בשנה מעוברת באדר ראשון, והקשה לפי"ז מדוע עושים פורים בשני, ופירש הירושלמי בענין אחר, יעו"ש]. ואולם בתשובה מאוחרת יותר (בסי' יד) נקט כשאר הפוסקים. אכן צריך לתרץ קושית המג"א בסברא, סו"ס עדיין לא מלאה לו שנה מהיותו בן י"ב אלא באדר שני. אכן לפי המבואר לעיל מחוורא מלתא, שלעולם גיל האדם נמדד לפי שנותיו שלו ולפי היום שנולד בו, והרי נולד ביום פלוני באדר ראשון ועתה הגיע יום זה שהוא יום 'ראש השנה' שלו, ומאי אכפת לן באדם אחר או בכבש שנולד לפני שנה.

[ובשו"ת הלכות קטנות (ח"ב רעד) דן אודות שנים שנולדו אחד בסוף אדר"א ואחד בתחילת אדר"ב, מי מהם נחשב הגדול לענין מצות כבוד האה הגדול ולענין יבום. וכתב שהנולד אחרון הוא הגדול שהרי נעשה בר מצוה קודם. והשבו"י (ח"א ט) ובנין ציון (קנ) חולקים וסוברים ששם גדול ובכור תלוי במציאות של זה הנולד קודם. ועוד טענו שלפי דברי הל"ק"ט יצא שבכל פעם ישנתה הדין; בשנים פשוטות הנולד אחרון הוא הגדול ובשנים מעוברות יתהפכו הדברים, ואין זה מתקבל].

ולאור הדברים יש לתמוה טובא, דהנה כתב הב"ח (בתשובה קמה, והובא בא"ר נה) כדין פשוט וברור שהנולד בא' בכסלו בשנה חסירה שחודש מרחשון בן כ"ט יום, וכשנעשה בר מצוה יש שלשים יום בחשון - נעשה בר מצוה בל' בחשון, שהרי

^ה ויל"ע לרבי ד'שנה' בבע"ח ובכור היא בת שס"ה יום, הא לא טעמו לומר כן לענין גדלות. וא"ל משום דלא כתיב ביה 'תמימה', דהא מדרבנן נשמע לרבי שאף בלאו 'תמימה' הדין כן, וכי היכי דלרבנן מדמינן בר מצוה לבע"ח ולבכור, נימא אף לרבי כן. ועוד, הלא אף לענין גיל הכבש והשעיר להכשר הקרבן מבואר ביומא סה: שלרבי מונים שס"ה יום הגם דלא כתיב 'תמימה' [וכאן אין סברא לחלק בין שנה אחת לשנים רבות, דבשלמא לרבנן י"ל ששנים מרובות שאני שהן מתאמות לשנת חמה, אבל לרבי אדרבה בשנים מרובות יש יותר סברא לילך אחר שנת חמה מבשנה בודדת]. אך להמבואר בפנים י"ל שבדברים התלויים בגיל מודה רבי דאולינן בתר ראש השנה דיליה: דתליא בתאריך, ורק בשנה' כיחידת זמן בפנ"ע אמר רבי לילך אחר שנת חמה. וצ"ל דהסוגיא בימא ס"ל שבכבש ושעיר אינו תלוי בראש השנה דיליה אלא במשך זמן שנה. [ושמא יסוד החילוק הוא בין דוממים ובע"ח ששנתם שנה טבעית, לבין שנת אדם מישראל התלויה בחודשים].

יאמר לוקח ראשון לשני אני השתמשתי בבית לפניך ושלך נחלט באחד באדר ושלי לא ייחלט?! - וכן לענין בכור דלימא ליה אנא קדים אכיל ירקא מקמא דיך - ויתרוץ הגמרא 'משום דאמר ליה את נחתת לעיבורא (כלומר לחודש העיבור, לפיכך תפסיד) אנא לא נחתת לעיבורא. והתירוץ צ"ב בסברא, סו"ס הזמן שעבר על השני עבר גם על הראשון.

אך יסוד הענין הוא, דהנה ילפינן מקראי (בערכין יח: ובנדה מז:): לכמה וכמה הלכות התלויות בשנים, שמונים אותן לפי שנים ידידה [ולא לפי שנת העולם כדרך שמונים למלכים, שמשגיג אחד בניסן או בתשרי עלתה לו שנה]. ונראה שכשם שלשנות עולם יש 'ראש השנה' כך גם לשנותיו של האדם יש 'ראש' לשנה, דאין שנה בלא ראש. וא"כ זהו ביאור דברי האגור, שלא נעשה גדול אלא בהגיעו ל'ראש השנה' דיליה, ור"ה' דיליה הוא ביום לידתו, הלכך לא נעשה בר מצוה עד הגיעו ליום שבו הוא נולד שהוא ראש לשנתו הארבעה-עשר. וא"כ לא אכפת לן במה שחברו שנולד אחריו כבר נעשה בר מצוה, כי אין מונים אלא לפי שנותיו שלו ולא לפי משך זמן כלשהו, ולא אכפת לן בשנות חברו כמו דלא אכפ"ל משנות עולם.

ויש לומר שאף רבינא לא שאל אלא בבתי ערי חומה שאינם תלויים ב'גיל', שאין גיל לבית, אלא בשיהוי משך זמן של שנה, ולכן ס"ד שלא יתכן שתעבור שנה על המאוחר ולא תעבור על המוקדם הימנו. וכן בכור י"ל שאינו דין שתהא הבהמה 'בת שנה' אלא נתנה תורה משך זמן של שנה להקריבו, תדע שהרי אין מונים לו משעת לידתו אלא מיום השמיני שראוי להיקרב, הרי שזהו שיהוי משך זמן להקרבה. ואולם לענין דין גדלות הכל מודים שהקובע הוא בהגיע 'ראש השנה' שלו, הלכך מובן שאף שנולד מוקדם מחברו, סו"ס לא הגיע עדיין תאריך יום לידתו שהוא 'ראש השנה' דיליה. ונראה שבתירוץ ר' אבא דנחתת לעיבורא נתחדש הגדר שאף בשני אלו בעינן שנה דוקא, כלומר שיגיע ליום המסוים המשלים את שנתו ול'ראש השנה' שלו ולא תליא בשיהוי זמן מצטבר, הלכך הבית שנמכר בט"ו באדר"א דין הוא שלא תושלם שנתו עד ט"ו באדר.^ו

ומעתה לא קשה קושית הב"י דלענין גדלות דליכא קרא ד'שנה תמימה' דין הוא שנמנה שנת העיבור י"ב חדש [ואין צורך מעתה לחלק בין שנה יחידה לשנים מספר] - שבדבר התלוי ב'גיל' ודאי דאולינן בתר התאריך המסוים שנולד בו ולא סגי במשך זמן של שנה שעברה עליו, ורק בבע"ח ובכור דהוא ענין של שיהוי ומשך זמן צריך קרא.

[ולענין דין כבש בן שנתו העמיד המל"מ (מע"ה ק"א, יא) מחלוקת הראשונים אם מונים מהיום שנולד או מהיום השמיני, ולדעת הסוברים מיום לידתו מונים, נמצא שהירושלמי

^ד לפי"ז נראה שהנולד לאחר שקעה"ח והעלוהו מיד לפסגת הר ששם עדיין לא שקעה החמה, אינו נעשה גדול אלא בתאריך שנולד בו, הגם שהיה בעולם ביום הקודם. וה"ה כשעבר את קו התאריך ליום הקודם.

ואפשר היה לבאר סברת הב"ח באופן אחר, ולומר דנקט שהואיל ונולד בא' בכסלו בשנה חסרה והיום שלפני שנולד הוא כ"ט בחשון, הרי נמצא כשעבר את היום הזה לאחר י"ג שנה - כלומר בהגיע ל' בחשון - עברו עליו י"ג שנים ובכך נעשה גדול, הגם שעדיין לא הגיע היום שבו הוא נולד. אלא שזה נסתר מכל האמור לעיל שאין הקובע משך זמן של י"ג שנה אלא דוקא כשמגיע ל'ראש השנה' דיליה דהיינו התאריך שבו הוא נולד בדוקא. ומלבד התימא בסברא, קשה גם מפשט לשון המשנה (בנדה מה:): 'בן י"ג שנה ויום אחד' דמשמע דבעי שייכנס לשנתו הי"ד. ואף אם נדחוק ונפרש שהעיקר הוא שיימלאו לו י"ג שנה ויצא משנתו הי"ג, אכתי קשה טובא שלפ"ז יצא חידוש דין שהנולד בא' באדר של שנה פשוטה ונעשה גדול בשנה מעוברת, יהא בר מצוה בא' אדר הראשון שהרי היום שלפני שנולד הוא ל' שבט וכשעבר עליו יום זה הלא עברו י"ג שנה [ובשלמא אם נולד בב' אדר והלאה, מובן שצריך שיעבור עליו א' אדר-ב' כדי שיימלאו לו י"ג שנה, כי הוא האדר העיקרי לענין זה כנ"ל, אבל כשנולד בא' הלא כבר מלאו י"ג שנה משעבר ל' שבט], והרי מסתימת הרמ"א וכל הפוסקים נראה שגם הנולד בא' באדר אינו נעשה בר מצוה עד א' באד"ב. ומוכח ככל הנ"ל דלענין גיל גדלות לא סגי במשך זמן מסוים שעובר עליו אלא בעינן שיגיע ליום שנולד בו דוקא, וא"כ הרי מוכרח שדברי הב"ח אינם מתפרשים על דרך זו. וצ"ע.

ובתשו' בנין ציון (קנא) דן במי שנולד בל' אדר-א' ונעשה בר מצוה בשנה פשוטה, שאין לאדר אלא כ"ט יום. וכתב שנעשה בר מצוה בל' שבט, ונימוקו - שהרי לידתו היתה בא' דר"ח אדר שני וא"כ השתא זהו יום ל' שבט, שהוא א' דר"ח אדר. וברור שדבריו יתכנו רק אם נפרש דברי הב"ח שרואים את שני ימי ראש חדש כיומא אריכתא, אבל לפי הדרך השניה לא יצדקו דבריו, שהרי היום שלפני לידתו היה כ"ט אדר, ותאריך זה הרי לא הגיע [ומוכח כנ"ל דלא אזלינן בתר היום שעבר כי הקובע הוא תאריך הלידה דוקא ולא משך זמן שיעבור עליו]. אכן נראה שאף לפי הדרך הראשונה אין הוכחה מהב"ח לחידוש הבנין-ציון, דהב"ח מיירי כשנולד בשנה שלא היה בה ל' חשון ואילו בגוונא דהבני"צ הרי היה אז ל' שבט והא לא נולד אז רק חודש ימים לאחר מכן, וחידוש מופלג הוא לומר שיעשה בר מצוה בתאריך המוקדם חודש ללידתו. [ולדבריו יצא ששלשה תינוקות שנולדו בימים סמוכים זל"ז, בכ"ט ובל' אד"א ובא' אד"ב, ושנת הי"ג שלהם היא שנה פשוטה - הנולד ראשון יהא בר מצוה אחרון, בכ"ט אדר, והנולד שני יהא ב"מ ראשון - בל' שבט, והנולד אחרון יהא ב"מ ביניהם - בא' אדר], ובפשטות אינו נעשה גדול ככה"ג אלא בא' בניסן. ונידון זה אינו ענין כלל למש"כ המשנ"ב (תקסח) שבמת בל' אד"א, יום היארצייט בשנה פשוטה הוא בל' שבט שהוא א' דר"ח אדר, דשאני יארצייט שהוא תלוי ביום התאריך וכדלעיל.

בראש חודש כסלו נולד ועתה הוא גם כן א' דראש חדש כסלו. וכן פסקו רעק"א ודה"ח ובמשנ"ב שם, באין חולק. ויש להסביר דין זה בשני אופנים, אלא ששניהם צריכים עיון.

אפשר לבאר [וכן מוכח שנקט מסברא דנפשיה בשו"ת בנין ציון המובא להלן], לפי ששני ימי ראש חדש הנם כיומא אריכתא, על כן כשמגיע ל' חשון שהוא א' דר"ח כסלו חשבינן כאילו נכנס כסלו והוי כיום שנולד בו, שהרי נולד בכניסת כסלו. [וכיו"ב איכא בב"ח לשיטתו ביו"ד קפט לענין וסתות, דבראתה א' בחודש ול' בחודש וא' בחודש קבעה וסת לראשי חדשים. אלא שלא דמי לגמרי שיש לדחות שענין וסת החודש שאני דתליא בהתחדשות החודש והלבנה].

אך יש תימא בבאור זה, שהרי ברור שיום ל' שייך לחודש שעבר ולא לחודש הבא, דהא אין מונים למועדות אלא מיום ב' דר"ח. ועד כאן לא נחלקו הראשונים אלא לענין הנוסח בשטרות, שלרוב הראשונים מונים מהיום השני (וכן נפסק באו"ח תכו ובאה"ע קכו), ולהרשב"א והר"ן (בנדרים ס) מונים בשטרות מא' דראש חדש. ואולם גם לשיטתם אין זה אלא בדברים התלויים בלשון בני אדם אבל ודאי שלכל שאר הדברים מונים מיום ב' דר"ח (וע' תשב"ץ ח"א קנג), וא"כ מדוע ייחשב בר מצוה בל' חשון שהוא שייך לחודש שעבר, ומה זה ענין לניהוג 'ראש חדש'. וע' גם במשנ"ב (תקסח) שנקט כמג"א (שם) שיום א' דר"ח מתיחס לחודש שעבר, שעל כן מי שנפטר בל' בחשון, ובשנה הבאה השנה חסירה, 'יום השנה' שלו הוא בכ"ט חשון שהוא היום האחרון של חודש חשון. וא"כ הרי כמו"כ גם לאידך גיסא, כשנולד בא' כסלו אי אפשר להחשיבו שהגיע ליום לידתו בל' חשון שהוא שייך לחודש הקודם.

[ואין] זה ענין לנידון האחרונים אם שני ימי ראש חדש שעושים הם מתורת ספק או מתורת ודאי, ע' בחדושי רעק"א סו"ס קח שהביא מספר בנין אריאל שהם מתורת ספק ואילו הצ"ח (ברכות ל) נקט שהם בתורת ודאי, וכבר נפתח הדבר בראשונים; בתשב"ץ (ח"ג רמד) נקט ששני ימי ר"ח מתורת ודאי הם, שאמנם יסוד התקנה מחמת הספק שמא יבואו עדים אבל עשאום כודאי, בדומה לשני ימי ראש השנה. וכך גם נקט הרי"ד בתשובה (הובא בשבלי הלקט קסח) מטעם אחר: שחודש הלבנה ממולד למולד הוא בן כ"ט יום וחצי לערך, על כן גם יום השלשים בעצם הוא ראש חדש (והאריך בזה בשו"ת אור גדול נח). אכן נידון זה אינו שייך לעניננו, שאף כי לענין קדושת ראש חדש ותורת 'מועד' שלו ננקוט שכבר בראשון הוא ראש חדש ודאי, אבל לענין התאריך הלא מתייחס הוא ליום השלשים של החודש שעבר, ורק היום שלאחריו הוא הראשון של החודש הנכנס, וכדוגמת הנולד בחג שבועות שחל בז' בסיון, ובשנה שנעשה בר מצוה חל החג בה' בסיון, ודאי לא נאמר שיהא אז בר מצוה אלא בתאריך לידתו. וה"נ לענין ראש חדש].

את שם 'ראש חדש' כקובע את יום לידתו, צ"ב.¹

ועל כל פנים זכינו ללמוד עד הנה שבשני חודשי אדר ישנם שלשה פנים; לענין גיל ומנין השנים - האדר השני הוא העיקר; בלשון בני אדם - הראשון עיקר. ולענין דינים שנקבעו בתאריך, לבאור הגר"א בדעת התוס' שני החדשים עיקר, כי שניהם 'אדר'. מעתה עלינו להעמיק ביסוד מחלוקת התוס' והר"ן לענין פורים קטן. ויתבאר אי"ה בהמשך.

אכן לפי הב"ח יש לכאורה להצדיק את הדין השני שכתב הבני"צ; דהנולד בל' שבט בשנה פשוטה ונעשה בר מצוה בשנה מעוברת - יהא בר מצוה בל' באדר א' שהוא א' דר"ח אד"ב [שהוא העיקרי] שהרי גם לידתו היתה בא' דר"ח אדר. והרי להב"ח הקובע הוא שם 'ראש חדש' ולא דוקא יום תאריך הלידה. אכן גם זה יש לדחות, דסו"ס כיון שיש השתא יום ל' שבט שהוא היום שבו נולד, מסתבר טפי שזהו היום שנעשה גדול, משא"כ בגוונא דהב"ח שבשעה שנולד לא היה ל' חשון.

סוף דבר, דברי הב"ח שהובאו בפוסקים בלא חולק, שהנולד בא' כסלו בשנה חסרה יהא בר מצוה בל' חשון צריכים לן עיון טובא, שהרי בפשוטו נראה שאין זה תאריך לידתו ולא סגי בכך שעבר עליו זמן של י"ג שנה. ומה שנראה בפוסקים שהחשיבו

¹ לחומר הקושיא נראה לכא' דהנה בגמרא בערכין לא: ילפינן מקרא דבענין שנים מיום ליום כדפרש"י, [ובשיטמ"ק שם מבואר שגם לענין גדלות בעינין קרא על זה]. וא"כ י"ל שעיקר התאריך בתורה מתייחס לעולם לחודש - כמה ימים עברו מאז שהחל החודש עד הנה - ואין התאריך שם עצמי ליום. ועל כן נקטו הפוסקים שאף שאת ימי החודש מונים לב' דר"ח שהוא העיקר אבל א' דר"ח עצמו הלא הוא גם ראש לחודש ונמצא שהוא שייך לשני החדשים [כדוגמת שנת חמישים עולה לכאן ולכאן, והרי זו שנה המשתייכת לשני היובלות], ומצד זה שייך לומר שהנולד בראש החודש ייעשה בר מצוה בראש החודש.

